

Ook dit naschrift was al verzonden, toen mij het nieuwste artikel over de *Cicindela hybrida*-groep van 21 Nov. 1935 in handen kwam. K. M a n d l publiceert in de Arbeiten über morphologische und taxonomische Entomologie aus Berlin-Dahlem (Band 2, No. 4, p. 283), die eenigermate als voortzetting der Entomologische Mitteilungen kunnen gelden, een „Revision der *Cicindela hybrida*-Gruppe”, tot zijn „Vorarbeiten für eine monographische Neubearbeitung der paläarktischen Cicindelen” behoorende.

In deze Revision komt hij tot de slotsom, dat de 18 *hybrida*-rassen, zonder uitzondering, door middel van het penis-onderzoek, tot 5 afzonderlijke soorten zijn te brengen, die geen overgangsvormen vertoonen. Een dier soorten is *Cicindela maritima* Latr. Dit onderzoek, dat zich in hoofdzaak op het rijke materiaal van W. Horn baseert, voert dus tot dezelfde conclusie, waartoe ik in mijn kritische beschouwingen kom, op grondslag van het Nederlandsche *C. maritima*-materiaal, nl. : *maritima* is een goed van *hybrida* te onderscheiden soort ; er heeft geen ontwikkeling meer plaats van *maritima* uit *hybrida*.

Amsterdam, Nov. 1935.

D. MAC GILLAVRY.

Heodes (Chrysophanus) dispar Hw. ras batavus Obthr.

O b e r t h ü r heeft den naam *batavus* gepubliceerd in deel XXI van zijn „Études de Lépidoptérologie comparée”, p. 71, Sept. 1923, en den vorm afgebeeld op pl. DLXX, fig. 4914 en 4915. Daar het wel voor haast alle Nederlandsche lepidopterologen, even goed als voor mijzelf, een onvervulbare wensch zal blijven het werk van den Franschen meester onder oogen te krijgen, geef ik hier een copie van zijn tekst. Doch eerst iets over het vlinderwerk zelf.

De „Lépidoptérologie comparée” bestaat uit 23 deelen, gepubliceerd tusschen 1904 en 1925. Sommige deelen bestaan nog weer uit 2 of meer gedeelten en het geheel is voorzien van een groot aantal prachtig gekleurde platen van de meesterhand van C u l o t, den auteur van dat andere juweel der vlinderliteratuur, de „Noctuelles et Géomètres d'Europe”. O b e r t h ü r, in leven eigenaar van de grootste Fransche drukkerij (te Rennes), liet het werk op eigen kosten vervaardigen. Hij heeft er nooit één enkel deel van verkocht, doch schonk ze aan zijn vrienden. Na zijn dood is het restant pas aan den boekhandel overgegaan. Op het oogenblik kost een volledige serie ongeveer 15.000 Fransche francs. (Er bestaat echter ook een ongekleurde, goedkoopere editie).

De beschrijving luidt als volgt :

„Dans le Bulletin de la Soc. ent. de France (1920, p. 254 et 255 et 1921, p. 15 et 16) j'ai déjà appelé l'attention des Entomologistes sur la redécouverte en Hollande du *Chr. dispar*, Haworth, superbe Lycaenide éteint en Angleterre depuis environ trois quarts de siècle et récemment retrouvé en Frise, dans les Pays-Bas. N'ayant pas vu publier jusqu'ici la figure colorée de ce joyau *) de la faune lépidoptérologique neerlandaise, j'ai pourvu à cette lacune en priant M. Culot de figurer les deux sexes du *Chr. dispar* hollandais, dans ces volumes XX—XXI des „Etudes de Lépidoptérologie comparée.” Je compléterai, comme suit, les renseignements que j'ai déjà donnés à cet égard. D'après des documents nouveaux que j'ai reçus, grâce à l'obligeance de plusieurs Entomologistes hollandais, l'époque d'apparition du papillon a lieu depuis le commencement de juin à la fin de juillet. Voici, en effet, les dates de capture ou d'éclosion écrites sur les étiquettes fixées à l'épingle des 16 exemplaires hollandais (7 ♂ ♂ et 9 ♀ ♀) que je possède : 6 et 27 juin 1917, 13 juin 1918, 6 et 21 juillet 1917, 11 et 12 juillet 1916, 10 et 17 juillet 1918, 12 juillet 1922 ; plusieurs spécimens portent pour étiquette de localité : Scherpenzeel, Fr. ; les autres simplement : Friesland. J'ai comparé attentivement les 16 exemplaires hollandais de *Chrysophanus dispar* aux 17 anglais que renferme ma collection. Je trouve peu de chose à ajouter à la description de la race hollandaise, telle qu'elle est imprimée aux pages 15 et 16 du „Bull. de la Soc. ent. de France”, 1921. La taille des *Chrysophanus dispar* hollandais est la même que celle de la majorité des *Dispar* anglais ; toutefois, je possède 4 spécimens anglais présentant une envergure d'ailes supérieure à celle d'aucun des échantillons hollandais. Cependant il est possible que les collections hollandaises renferment des spécimens de *Dispar* de plus grande taille que ceux dont j'ai été favorisé.

En dessus, la teinte rouge, chez les deux sexes, est aussi vive pour les deux races anglaise et neerlandaise ; je ne vois aucune différence appréciable. Même les échantillons hollandais, surtout les ♀ ♀, seraient plus chaudement colorés que les anglais. Mais il faut tenir compte de l'âge très différent des papillons comparés. En dessous, le fond des ailes inférieures est de la même teinte grise, si doucement bleuâtre, qu'on ne retrouve point chez les spécimens de *Chrysophanus hippothoë* Linné- Hübner- Godart- Boisduval (*rutilus* Wernburg) ¹⁾ des autres pays : France, Allemagne, Dalmatie,

*) Dans le „Tijdschrift voor Entomologie”, 1922, M. le Dr. J. Th. Oudemans publie sous le titre : *Chr. dispar*..... des observations comparatives concernant les deux races : anglaise, éteinte et hollandaise, vivante, de *Chrysophanus dispar*. Quatre planches photographiques sont publiées sous les nos. 3 et 4, et 5 et 6, seule, la couleur manque.

¹⁾ Onze *H. hippothoë* L. heeft O. steeds *chryseis* genoemd. Ik kan hier nu niet verder op ingaan. B. J. L.

Mandchourie, Turkestan. Le fond rouge-orange des ailes supérieures est identique ; la bande marginale rouge des ailes inférieures est également vivement colorée, mais il semblerait que cette bande rouge soit un peu moins large chez les *dispar* neerlandais. Les points noirs, si élégamment cerclés de jaune pâle aux ailes supérieures, sont comme je l'ai déjà dit (p. 16, l.c. 1921) généralement moins gros, notamment aux ailes supérieures, chez les *dispar* de Hollande que chez ceux d'Angleterre. J'ai cependant reçu de M. J. H. Jurriaanse, de Rotterdam, un ♂ étiqueté Friesland, 11-7-16, E. O. R. A. P.¹⁾ qui présente une ponctuation noire aussi accentuée que chez les spécimens anglais.

En résumé, les *Chrysophanus* hollandais appartiennent bien à la magnifique race *Dispar*. Mais il conviendra sans doute de les distinguer par un nom qui indiquera leur provenance ; car il faut bien, pour s'expliquer à l'égard des deux races, la race anglaise éteinte et la race hollandaise survivante, disposer d'un terme bref et précis de distinction comparative. S'il n'y a pas d'autre nom appliqué à la race hollandaise, avant l'impression de la présente notice, je proposerai le nom *Dispar-batavus* pour la race des Pays-Bas. La race anglaise éteinte sera appelée *Dispar-Dispar*."

Uit deze beschrijving blijkt duidelijk, dat de naam *batavus* voor *O b e r t h ü r* slechts etiketwaarde had, geen wetenschappelijke. Over de al of niet bestaande verschillen tusschen het Engelsche en het Nederlandsche ras is reeds heel wat geschreven. A priori is, gezien de zeer groote verwantschap der beide vlinderfauna's, geen groot verschil te verwachten. Toch bestaan er tusschen beide *dispar*-vormen wel enkele secundaire verschillen, al gaan die niet altijd op, wat ook uit O.'s tekst blijkt, en is het gebruik van den naam *batavus* *Obthr.* ook wetenschappelijk wel verantwoord. Maar dan is in geen geval de ternaire nomenclatuur geschikt om de verwantschap uit te drukken : *dispar dispar* *Hw.*, *dispar batavus* *Obthr.* en *dispar rutilus rutilus* *Werneburg* zijn begrippen van zeer ongelijke waarde. Alleen een quaternaire nomenclatuur kan hier de verhoudingen juist uitdrukken. Toegepast op de *W.-en C.-Europeesche* rassen krijgt men dan :

1. *H. dispar dispar dispar* *Hw.* Engeland.
2. *H. dispar dispar batavus* *Obthr.* Nederland.
3. *H. dispar dispar* *St.-Quentin* (uitgestorven).
4. *H. dispar rutilus rutilus* *Werneburg*. *C.-Eur.*
5. *H. dispar rutilus burdigalensis* *Lucas*. *Bordeaux*.

Dit moge ingewikkeld lijken, doch het is zeer eenvoudig. We lezen hieruit bijv. onmiddellijk, dat de vorm van *Bordeaux* behoort tot de soort *dispar*, tot de subsp. (= exerge *Verity*,

¹⁾ Dit abracadabra is gemakkelijk te begrijpen, als men bedenkt, dat de heer R. A. Polak de soort ab (niet: ex) ovo kweekte. . B. J. L.

= grex *Toxopeus*) *rutilus* en van deze subsp. tot het ras *burdigalensis*. Intusschen, deze nomenclatuur geldt officieel nog niet, al ontkomen we er op den duur zeker niet aan.

Ten slotte nog een andere kwestie. Verleden jaar hebben we in alle stilte het 20-jarig jubileum van de ontdekking in Nederland herdacht. Maar in de geheele officieele Nederlandsche entomologische literatuur is nog geen woord te vinden over de biologie van het prachtige dier. Dit klemt te meer, omdat *F r o h a w k* in zijn standaardwerk „A natural history of the British Butterflies” slechts eerste toestanden van *rutilus*-materiaal kon afbeelden. Goede beschrijvingen van de rupsen enz. van subsp. *dispar* bestaan niet! Het eenige, wat wij bezitten, is een artikel van *P o l a k* in *De Levende Natuur*, vol. 36, p. 303, 1932, dat vooral van belang is om de prachtige microfoto van het ei en omdat alleen hier te vinden is, hoe de ontdekking eigenlijk in zijn werk is gegaan. En dan heeft *B o l d t* een artikel gepubliceerd in de *Ent. Zeitschr. Frankfurt*, vol. 43, p. 106, 1929, interessant, omdat er uit blijkt, dat een geboren entomoloog (en dat is *Boldt* zeker) een soort weet te vinden, ook als men weigert hem de vindplaats te wijzen, maar bovenal interessant, omdat hier ten minste enkele biologische gegevens te vinden zijn, vooral over de gewoonten van de rups. Er blijft dus nog een dankbare taak door ons te vervullen.

Amsterdam, 1936.

B. J. LEMPKE.

Boekbespreking.

Insecten in huis, door Dr. N. L. *W i b a u t- I s e b r e e M o e n s* en M. N. *S t o r k*, biol. docta. (Sociale handwijzers op juridisch en medisch gebied. Serie I, No. 3). Rotterdam - Nijgh & Van Ditmar N.V. 1935. f 1.50.

Dit populaire boekje behandelt niet alleen de insecten, doch ook de andere tracheate Arthropoden in huis en hun bestrijding. Het boekje is met register mee 183 pag. dik.

De indeeling is zeer overzichtelijk: eerst een algemeen hoofdstuk (pag. 13—29); daarna worden in ruim 120 pagina's de soorten behandeld, die regelmatig in huis voorkomen. De dieren worden beschreven, hun levenswijze wordt ons medegedeeld, benevens de specifieke bestrijdingsmiddelen. Tot slot volgen de algemeene bestrijdingsmiddelen. Achter het register bevinden zich 3 platen, die echter, helaas, alles behalve fraai of duidelijk zijn.

Het boekje is vlot en zeer onderhoudend geschreven, hoewel hier en daar wel iets aan den stijl ontbreekt; op pag. 14 bijv. lezen wij: „Door het in de zon leggen van huisraad en